

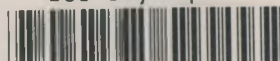
Vechimea elementului românesc și colonizările streine în Bănat

DE
SILVIU DRAGOMIR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Extras din „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ Cluj pe 1924

BCU Cluj-Napoca

4060 001 3089

CLUJ

„ARDEALUL” institut de arte grafice Cluj, Str. Memorandului No. 22.
1925.

6996

VECHIMEA ELEMENTULUI ROMÂNESC ȘI COLONIZĂRILE STREINE ÎN BĂNAT

DE

SILVIU DRAGOMIR

Epoca în care se poate vorbi despre colonizările streine în Banat începe relativ târziu, în secolul XIII, deci în aceeași vreme, când apar și cele dintâi mărturii scrise despre regiunile acestea. Se știe că Ungurii numai în acest secol își consolidează posesiunile lor situate dincoace de munții, cari au format totdeauna granița apuseană a teritoriului nostru etnic. Atunci ating ei Carpații, răsăriteni penetrând mai mult în direcțiune dela nord spre sud, pe cursul Someșului și al Crișului. Hotarele sudice, dela Dunăre, izbutiseră a-le asigura, cu un secol înainte în luptele cu Bizanținii. Totuși absența desăvârșită de urme ale invaziei și colonizării ungurești în Bănat, ca și în județele învecinate ale Aradului și Zarandului, ne dovedește, că pe aici nu au trecut masse de cuceritori unguri și că deci acest teritoriu a putut să-și trăiască cu două secole mai îndelungat, o viață politică proprie, fără de înfrigurarea efectivă a regatului ungar.

Astfel pământul scaldat de Timiș și Caraș, Bârzava și Begheiu, ne apare, în lumina mărturiilor istorice, din primul moment, ca pământ românesc. Toponimia sa, deja în aceste timpuri, ca a oricărui alt ținut românesc, se poate recunoaște după timbrul specific, slavo-român, pe care l-a obținut, în cursul îndelungatei comunități politice și sociale, pe care a avut-o poporul nostru cu Slavii. Bârlad, Boroslavița, Cernești, Bistrița, Ruda, Rudăria, Glimboaca, Cliciova, Berzova, Teregova, Craiova, Moldova, Ohaba, Seliște, etc. deși sunt denumiri de obârșie slavă le întimpinăm pe toată întinderea pământului românesc, întocmai ca și nomenclatura noastră neaoșă, care și ea apare aici, în aceeași epocă: Corbul, Lupul, Mesteacănii, Vălișoara, Făget, Cornet, Dăniliești, Frățești, Vlădești, Pădurenți, Săcel, Săvoiu, etc.

pe cari le întâlnim în documentele ce apar până spre finea sec. XV. Aceste documente însă sufer de o boală generală și cronică a cancelariilor ungurești: ele nu reproduc neschimbat denumirea românească. De obicei o stălcesc ori, mai des, încearcă s'o îmbrăce în haină ungurească, traducând în ungurește înțelesul numelui, dacă era cu putință a-l prinde sau născocind formațiuni de nume ungurești, unele cu oare care sens, altele însă foarte absurde. Astfel au făcut, ca să citez numai câteva exemple din *Mărul-Almafa*, din Var — *Meszfalva*, din Mesteacâni — *Nyires*, sau și *Masztakon*, din Cornia — *Somfalu* din Găvoșdia — *Kövesd*. Câteodată documentele ungurești mărturisesc clar modificarea numelor: *Wozesti* alio nomine *Libanmezeye* (1404) lângă Caransebeș, *Lopataka* alio nomine *Mihelencz*, 1406 (tot acolo). Altădată adaugând un — falva ori háza la numele noastre, încercau să le dea caracter unguresc: *Branfalva*, *Baliczafalva*, *Bukurfalva*, *Stancsafalva*, *Dragoslavfalva*¹. Tendința aceasta de maghiarizare a denumirilor slave și române se poate însă recunoaște ușor, căci numirile lor variază din epocă în epocă, atârnă deci de capriciile și cunoștințele diecilor, pe când cele românești sunt stabile și în cele din urmă izbutesc a se impune și oficialității.

Totuș, pe temeiul toponimiei păstrate de documentele ungurești, s'au găsit o seamă de istorici ai Ungurilor, care afirmă, că din sec. XIII—XVI ar fi existat în Banat o numeroasă populație ungurească. Nimic mai fals, decât o asemenea afirmațiune. Din documentele cari apar în număr deosebit de mare, mai ales în jumătatea doua a sec. XIV și în secolul următor, în epoca Huniadeștilor², e mai presus de orice îndoială, că populația autentică a Banatului o forma elementul românesc, care apare pretutindeni, la sate și în preajma cetăților, supt conducerea cnejilor și voevozilor săi, ca elementul de baștină. Ungurii vin de se așează în Banat în număr mai mare, numai în epoca Angevinilor, în răstimpul cărorora acest teritor a jucat un deosebit de important rol politic. Dar și atunci ei nu vin să impopuleze ținutul bănățean, ci ca să-l exploateze. Până târziu în sec. XV proprietățile cele mai întinse

¹ *Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, vol. II. Bud. 1894. Denumirile menționate se pot găsi aici ușor, fiind aranjate după comitate și în ordine alfabetică.

² *Pesty Fr. A szörényi bánság și Krassómegeye története. Ortvay I. Temesvármegye és Temesvárváros története* vol. IV.

le avea, atât în Timiș, cât și în județul Caraș, coroana, adică regele. Dar ele se reduceau neconținut, în măsura, în care regele acorda donațiuni oamenilor săi, în majoritate de naționalitate ungurească. La sfârșitul secolului XV în cele patru județe din Banat (Timiș, Caraș, Cuvin, Torontal) se cunoaște exact numărul proprietarilor. Erau: 549, dar deși o parte considerabilă a acestor nobili o dăduseră cnejii români, ei poartă deacum, cu foarte puține excepții, nume și predicate ungurești. Astfel, spre pildă în județul Timișului din 390 proprietari, în această epocă, 104 erau de origine românească, după cum recunoaște însuși Csánki, și între acești nobili români găsim nume bine cunoscute din istoria Banatului: Bizerei, Csornai, Déși, Gámán, Gerlistyei, Hollódi, Macskási, Rakoviczai, Zajk etc., cari de mult și-au uitat de leagănul, din care au pornit. Ei au devenit, ca și nobilii unguri, exponenți ai politicii imperialiste și din cnejii patriarhali de odinioară statul ungar a făcut noii asupritori ai poporului nostru,

Dar în afară de noii proprietari, cu acoliții, cari se adunau pela curțile lor și în afară de căpitaniii cetăților dela graniță, care începea să fie primejduită, toată suflarea din Banat era românească. Dacă în vre-o donație regală se menționează și populația, acestea e reprezentată numai de Români. De aceea întimpinăm de atâtea ori expresii ca *possessio valachica*, pentru satele românești, iar pentru orașe avem exemplul: opidum regis desertum valachiale, Kőszeg apellatum in districtu de Haram (1444) lângă Palanca². Cât de însemnat rol a jucat elementul de baștină al Banatului până la invazia turcească se vede și din organizația sa în „*districtele românești*” răspândite în tustrele județe (Caraș, Timiș, Cuvin)³. Aceia, cari îndrănesc totuș a contesta vechimea elementului românesc în Banat (Szentklaray, Borovszky, Turcsányi, Bodor,⁴ nu țin seamă nici de aceste numeroase mărturii istorice, nici chiar de configurația geografică politică a teritorului bănă-

¹ Csánki o. c. p. 5.

² Csánki o. c. p. 97.

³ *Pesty Fr. A szörényvármegyei hajdani oláh kerületek.*

⁴ *Szentkláray I. A szerb monostoregházak Délmagyarországon; Borovszky S. Csanádvm. tört.; Turcsányi T. Krassószörénymegye története; Bodor Antal; Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra.*

țean, în epoca de care vorbim. Atunci județul Timișului, cel mai mare în întindere, era situat pe cursul acestei ape, sprijinindu-se cu un capăt de munții Ardealului, iar cu celălalt atingea aproape Tisa. Aceeaș întindere, în aceeaș direcțiune, o avea și județul Carașului, ceva mai la sud, într'o vreme, când Torontalul nu cuprindea decât cetatea Beceiu și împrejurimea sa pe o rază mică, iar județul Cuvinului, din sudul Torontalului de azi, unde se află Cuvinul, Panciova și Dubovățul dispunea de asemenea de un teritoriu foarte restrâns. În stânga Murășului, județul Aradului trecea destul de adânc pe malul de dincoace și pretutindenii constatăm numai populație românească, chiar și pe cursul de jos al Murășului, unde pe la mijlocul secolului XV fruntașul sârb Iakșici obține, deodată cu Nădlacul, și un număr însemnat de sate românești¹.

Aceste constatări se pot confirma printr'un studiu detaliat de topografie, care ne lipsește încă, dar și prin mărturia celor câteva mii de documente, pe cari le avem la dispoziție din acea vreme; totuși două așa zise conscripții din sec. XIV ne acordă posibilitatea să punem câteva concluzii de cea mai mare importanță. Cea dintâiu e o listă de dijme (decime) papale, cari au fost culese și în Banat, la ordinul papei Ioan XXII, în anii 1333 - 1335. Papa a împuternicit pe Iacob de Berengar și Remondo Bonofato să strângă, în răstimp de trei ani, a zecea parte din venitul fiecărui preot². Cum dijmuirile s'au executat, fără de milă în fiecare din cei trei ani și cum asemenea decime nu se culegeau decât dela preoții catolici, din listele, cari ni s'au păstrat, aproape complet, putem cunoaște numărul parohiilor catolice, despre cari, cu multă probabilitate putem afirma, că erau toate ungurești și ceea-ce e de-o importanță capitală, putem cunoaște și numărul parohienilor catolici. Dar istoricii unguri sunt unanimi pentru a recunoaște situația jalnică, pe care o prezenta dieceza catolică a Cenadului. Jalnică era din două motive: 1. dispunea de un număr foarte redus de parohii în raport cu marele număr de orașe și sate, pe cari le cunoaștem în Banat din aceeaș epocă și 2. chiar și parohiile existente erau, cu puține excepții așa de mici, încât abia

¹ *Borovszky S. A nagylaki uradalom története* pp. 11 și 16 urm.

² *Monumenta Vaticanat I.*

numărau câteva suflete. Astfel ¹, până-ce județul Timișului număra atunci 30 cetăți, 22 orașe și 990 sate, dijmuitorii n'au găsit decât 94 de parohii mici, iar în județul Carașului, care dispunea de 13 cetăți, 10 orașe și 200 sate, nu găsim decât 22 de plebanii catolice. În județul Cuvinului, a cărui teritoriu aparținea, în mare parte, Torontalului de astăzi și pe care erau 3 cetăți, 3 orașe și 66 sate, nu existau decât 16 parohii catolice. Disproporția dintre densitatea populației și numărul mic de parohii ungurești din Banat are explicație în faptul, că restul populației era de naționalitate românească și legea ortodoxă. Cei cari am trăit supt Unguri am avut, fără îndoială, prilejul să vedem parohii ungurești fără credincioși și preoți patronați de cutare proprietar, care își permitea luxul să țină, pe domeniul său, pe plebanul ori păstorul confesiunii sale. Exactitatea concluziilor noastre o confirmă și împrejurarea, că parohiile de lângă Tisa, din colțul nord-vestic al Banatului, unde, firește, trebuie să recunoaștem o penetrațiune ungurească, sunt mai mari și mai bogate, căci se sprijină pe o populație proprie. În Banat însă, unde ele nu aveau rădăcini și unde totuș ca o instituție strâns legată de sistemul feudal maghiarizant îndeplineau o funcție bine precizată de politica statului ungar, aceste parohii catolice rămân anemice în tot cursul primei cuceriri ungurești. Dacă, de altă parte am încerca o comparație cu situația unei alte eparhii catolice, așezată între Români, am găsi aceleași fenomene, așa spre pildă: întinderea neobișnuit de mare a arhidiaconatelor (protopopiate) depărtarea mare dintre deosebitele parohii și numărul mic al credincioșilor caracterizează și dieceza catolică a Ardealului ².

A doua conscripție, ce ni s'a păstrat din sec. XIV. privește exclusiv populația românească din Banat. Ea datează din anii 1371—2, deci din epoca luptelor, pe cari le-a avut regele Ludovic cu Românii lui Vlaicu Vodă și cu Bulgarii. Mai mult ca oricând se dovedise atunci importanța strategică a cetății dela Orșova, pe care regele se gândi să o fortifice din nou. Peste 60 de cneji români fură obligați să dea pe cei trei sute de muncitori necesari pentru terminarea lucrărilor. Acești cneji și muncitorii

¹ Numărul cetăților, orașelor și satelor la Csánki o. c., tablou compus din informații ce datează din sec. XIV și XV

² Conf. conscripția din Ardeal în Monumenta Vaticana Hungariae t. I.

lor fură recrutăți din toate regiunile Banatului. De sigur că lista lor, pe care o avem la îndemână, nu prezintă nicidecum numărul complet al cneșilor din satele românești de aici. Anume considerații vor fi îndemnat pe banul Severinului să aleagă numai pe cei notați pe listă. Totuși importanța ei consistă în împrejurarea că ni-se confirmă românismul câtorva sate pe cari adversarii noștri le declară ungurești sau slave. Astfel găsim înșirate în afară de o seamă de localități, cari și-au păstrat până azi caracterul vechiu: *Sinersig, Hodoș, Lugoș, Visag* și comunele *Dolat, Ujudvar, Ivand, Sarad* (spre n. v. de Timișoara) *Macedonia, Bykamezõ*, (o comună dispărută supt această denumire) *Bikacs, Vasvar*, cari sunt fără îndoială, identice cu comunele existente și azi în județul Torontalului. Astfel această conscripție confirmă pe deplin teza pusă de noi în cercetările de până acum ¹.

Istoriografia ungurească și în special, un învățat din Timișoara, Szentkláray I. contestă însă acest adevăr istoric și o întreagă școală istorică s'a nizuit, până ieri, să răspândească seria de minciuni anume ticluite pentru ponegrirea noastră. „Românii” spune acest concetățean al nostru ², care erau răspândiți în Caraș Severin deja supt regii Angevini, s'au strecurat pe câmpia bănățeană numai cu câteva veacuri în urmă. În Ardeal și pe înălțimile munților de pe lângă Poarta de fier ei trăiau cu mult mai ușor și cu mai puțină oboseală își puteau câștiga hrana, iar turmele lor găsiu în munții și pădurile de acolo pășuni mult mai bogate. Dimpotrivă pe câmpia bănățeană omul nu putea trăi, decât din muncă grea. Invaziile neconținute ale Turcilor reclamau la graniță o populație obișnuită cu războiul și oțelită în lupte. Paza hotarelor sudice necesita un serviciu militar neîncetat, cu arma și cu carăle, iar armatele, cari treceau pe aici le primejduiau casa, familia și averea. Aceasta nu era pe placul Românilor, câtă vreme ei puteau fi liberi în pădurile din munții dela graniță, unde puteau trăi ușor și comod. Numai în jumătatea a doua a sec. XVII apar pe șesul cucerit de Turci câteva cete de păstori, tăietori de lemne și tăciunari, bârdași și jeleri români“. În aceste expuneri găsim câte afirmări, tot atâtea aberațiuni. La ele se adaugă însă și o mică infamie: deprecierea rolului istoric al elemen-

¹ Századok 1900 pp. 610—112.

² Szentkláray I. A szerb monostoregyházak pp. 18—19.

tului românesc din Banat. Dar cine nu cunoaște meritul netăgăduit al nobililor, cneșilor și țăranilor români din Banat pentru apărarea frontierei în luptele cu Turcii? Insuși Ioan Hunyadi și fiul său regal, aduc de nenumărate ori elogiul populației românești din Banat pentru curajul, cu care se luptă și pentru jertfele, pe pe cari le știu aduce în interesul creștinătății. Nu de mult a tipărit învățatul ungar Thalloczy L. o jalbă redactată în anul 1369. În termeni, cari ne înduioșază, se tânguesc Românii de nevoile pe cari le sufer. Ei au fost siliți să plătească de mai multe ori cheltuelile de întreținere a regelui, care a petrecut la ei și de când s'a început războiul cu Vlaicu Vodă: „in montibus alpium semper ad minus ducentos homines die ac nocte usque ad hiemem conservavimus“, ei au apărat cetățile, până la întoarcerea regelui și au plătit, la porunca banului, toate spesele reclamate de oaste. În schimb soldații regelui le-au ars și pustiit casele și curțile și tot ce au avut, le-au răpit fânul și ce-au mai avut pe lângă sine în vreme ce ei serveau pe regele. 1.

De sigur că asemenea prețioase mărturii au scăpat cu intenție savantului nostru, care face parte din pleiada istoricilor străini îndușmăniți cu adevărul istoric. Căci dacă ni-se contesta existența pe aceste plaiuri, era permis a-ne trage la îndoială și rolul nostru istoric.

Dar cu toată insuficiența științifică a unor asemenea aserțiuni, nu de mult s'au găsit și învățați sârbi, cari s'au crezut îndreptățiți a reproduce din cuvânt în cuvânt aceste păreri. Dl. Ioan Radonici, profesor la Universitatea din Belgrad, în *Le Banat* (Paris, 1919) și în *Histoire des Serbes de Hongrie* (Paris, 1919) și-a însușit pedeantregul concluziile aceste ale istoricilor unguri.

Argumentul principal pentru teza sârbească îl servește toponimia Banatului, denumirile slave din Banat. Dl. Radonici afirmă chiar, că această nomenclatură ar fi „Iugoslavă“ și că ea s'a păstrat chiar și în regiunile, unde urma Slavilor a dispărut cu desăvârșire. Dar într-o asemenea afirmațiune se ascunde o greșeală capitală: ignorarea condițiilor istorice, în care s'a plămădit poporul românesc. Căci, nimeni nu trebuie să cunoască mai bine, decât un învățat slav contribuția, pe care au dat-o Slavii, din secolii VI-X, la formarea poporului nostru. Astăzi se știe

1 Századok 1900 pp. 608—610.

foarte bine, că Slavii s'au răspândit pe teritoriul etnic românesc la nordul Dunării, aproximativ din sec. IV. Trecerea peste Dunăre însă au executat-o în masse numai în sec. VI și au terminat-o pela mijlocul veacului următor. Deci cam dela 650 până la anul 1000 resturile de Slavi, cari au rămas pe malul nostru, au avut timp suficient pentru a se asimila cu elementul autohton, care era aici cel românesc. Tocmai toponimia slavă depe întregă întinderea pământului românesc dovedește comunitatea slavo-română, în care elementul slav multă vreme a fost numeric preponderant. Dar până când la Sudul Dunării elementul românesc, atât de puternic odinioară, a sucombat, după o rezistență, care a durat aproape o mie de ani, acest proces s'a isprăvit la noi mult mai repede, astfel că în momentul, în care apar Ungurii, ei nu găsim, cel puțin în regiunile noastre, nici un Slav. Dar nu numai toponimia, ci și limba și câteva instituții din viața de drept a poporului nostru: ohabele, crainicii, vovezii, cnejii, banii, prisăcile reamintesc această comunitate¹. În fine, dacă povestirea notarului anonim, plină de invențiuni fantastice nu poate sprijini această teză, un alt izvor vechiu unguresc *Legenda Sf. Gerhard* ne-a păstrat amintirea unei formațiuni de stat slavo-român, pe teritoriul bănățean, până în sec. XI. Dar obiecțiunea cea mai gravă care se poate face istoricilor sârbi este, că nici în Timiș, nici în Caraș, nici în Cuvin și nici măcar în vechiul Torontal nu se face vre-o mențiune de Sârbi, și anume nici în sec. XIII nici XIV. Ei apar, numai înspre mijlocul sec. XV, colonizați de regii ungar

Cel dintâiu Sârb, pe care-l găsim la noi, a fost, între anii 1404 și 1407 Dimitrie, fiul regelui Vukașin, care a ajuns comite în Zarand și părălab al Șiriei. El era de sigur refugiat dinaintea Turcilor și primit într'un adăpost pașnic de către regele ungar. Ceva mai târziu despotul sârbesc Ștefan Lazarevici, obținut feude întinse în Ungaria, pentru a-i servi ca refugiu în caz de nevoie: Sătmarul, Baia Mare și Baia Sprie și în afară de alte domenii, pe teritoriu unguresc, încă și două proprietăți din Torontal: *Be-cicherech* și *Beceiu*. Urmașul său Gheorghe Brancovici, obținut în 1439, și vasta cetate regală a Șiriei, dincolo de Murăș, cu o-

¹ Dacoromania I studiul nostru: Urme vechi ale comunității slavo-române.

rașele și satele, ce-i aparțineau și cu nobilii săi români ¹. Dar evident, că posesiunea acestor feude nu implică și colonizarea lor cu populație sârbească, după cum afirmă istoricii Sârbilor. Dimpotrivă dieta ungurească îi opri să țină în cetățile lor pâr-călabi și alți oficianți streini. Asemenea refugiați sârbi vor fi fost și acei „barones rasciani“ cari se menționează în anul 1438 ca proprietari ai satului *Saruld.* ², situat în preajma comunelor Tolvadia și Partoș.

Cele dintâiu cete de emigranți sârbi s'au așezat în Banat abia în jumătatea a doua a sec. XV. În anul 1464 regele Matia dăruie posesiunea din Nădlac familiei Jakšić, care se refugiase din Jagodina Sârbiei. La această posesiune aparțineau și 8 sate din județul Timișului și 43 sate din județul Carașului, locuite toate de Români. Aici pe teritoriul posesiunii lor au adus Jakšiceștii vre-o 1200 de soldați sârbi, așezându-i împreună cu familiile lor. În 1478 ei au mai obținut pe malul stâng al Mureșului trei sate românești: Fenlac, Șerfești, și Lupești, unde, de asemenea, au colonizat cete de Sârbi. ³

În epoca aceasta se petreceau considerabile prefaceri politice etnice și sociale în Peninsula Balcanică. În 1459 căzu în mâinile Turcilor și Semendria prăbușindu-se astfel ultimele resturi ale statului independent sârbesc.

Deacum războaiele întinse cu Turcii mână în Ungaria noi și noi cete de emigranți sârbi, cari se oploșesc în Bosnia, Croația, Slavonia, Sirmiu și în cele din urmă și în Banat. Regele Matia evă'ua, într'o scrisoare particulară, cam la 200 mii suflete numărul acestor pribegi, cari și-au părăsit lăcașurile vechi de pe ste Dunăre. În deosebi ne interesează faptul, pe care-l povestește tot regele Matia într'o scrisoare adresată papei Sixt IV (1480) că Paul Kinizsi a adus din Sârbia cu prilejul unei invazii pe care a făcut-o în ținutul dela Semendria până la Kruševac circa 60 mii de Sârbi, pe cari i-a așezat mai ales în Sirmiu, dar o bună parte și în Banat. După expediția din 1502 când voevodul ardolean și banul croat cuceriră Cladova, Vidinul și Nicopole ei

¹ Transilvania 1917 studiul: Cele mai vechi știri cu privire la Românii din eparhia Aradului.

² Csánki o. c. p. 60.

³ Ivić A. Istorija Srba u Ugarskoj pp. 6 și urm.

transportară mai multe cete de Sârbi, pe cari îi colonizară în Banat, între Temișoara și Panciova, ¹.

Astfel în secolul XVI teritoriul bănățean nu mai prezintă fizionomia românească de mai înainte. Alături de țărani noștri se așază acum și noii coloniști sârbi. Ei ocupă la început însă numai regiunea sudestică a Banatului, mai ales regiunea Beciche-recului, fixează apoi câteva colonii sârbești și pe malul stâng al Mureșului, din jos de Arad și Cenad și încetul cu încetul năpădesc și alte regiuni, mai în spre răsărit. Dar nimic nu dovedește caracterul definitiv al acestor colonii. Ceeace i-a determinat să rămână totuș aici sporindu-le binișor contingentul, a fost cucerirea turcească. În jumătatea a doua a sec. XVI ei se încuibă în Timișoara, înaintează până la Lugoj și Caranșebeș, dominează orașul Lipova și se aciuiază și pe malul drept al Murășului, în Arad și într'alte câteva comune învecinate. La sfârșitul aceluiaș veac ei izbutesc a juca și un oarecare rol politic prin cunoscuta revoluție, pe care au înscenat-o în anul 1594. Numai jumătatea estică a județului Caraș-Severin, care n'a aparținut Turcilor, fu scutită de acești oaspeți. Ca să ne putem face o idee clară despre ținuturile, pe cari le-au năpădit Sârbii în răstimpul celor trei jumătăți de veac de stăpânire turcească, trebuie să consultăm tabloul, pe care-l înfățișează populația Banatului, la începutul veacului XVIII, după retragerea Turcilor. Acest tablou ne-a rămas zugrăvit în statisticile redactate de administrația austriacă și ne interesează din mai multe puncte de vedere. Ele cuprind rezultatul definitiv al tuturor așa ziselor „*imigrațiuni sârbești*“, împreună cu cetele de Sârbi aduși de patriarhul Arsenie Ciernojević, cari au urmat armatele împărătești dincoace de Tisa. „*Defterele*“ turcești, cari prezintă lista contribuabililor, sunt complete, numai în ceea-ce privește districtul Cenadului ². Doar coloniile de Sârbi sădite de Ali-Beg, în jumătea a doua a sec. XVII, pe ambele maluri ale Murășului, ne lămuresc întru-câtva continua mișcare de populație, care s'a petrecut în răstimpul dominațiunei turcești ³. Cea mai de căpetenie concluzie, pe care trebuie s'o punem, după un studiu conștiincios al tabloului menționat este fără îndoială, persistența elementului ro-

¹ Studiul citat din *Transilvania* 1917.

² Velics Kammerer: *Török kincstári defterek*.

³ Borovzsky S. *Egy alajbég telepítése*.

mănesc, deși mai slăbit, totuș într'o majoritate covârșitoare, pe toată întinderea teritoriului bănățean și dacă mai e nevoie de un ultim argument în potriua tezei ungurești, ni-l oferă acest tablou, în mod clasic: acum nu există nici un sat unguresc în Banat, nici lângă Tisa, nici în preajma Cenadului și nici aiurea, între, Tisa și Murăș. Precum o furtună rupe cu ușurință arbuștrii exotici plantați de mâna omenească și spală urmele de civilizație, care nu are rădăcini în pământ, tot astfel s'a șters, cu desăvârșire, orice urmă a cuceririi ungurești și s'au risipit, până într'unul toți proprietarii și nobilii unguri de odinioară.

Tablourile statistice compuse îndată după ce fu luat în stăpânire Banatul, încă în anul 1717, de către Generalul de Mercy cuprinde lista complectă a comunelor, caselor și locuitorilor, după naționalitate, din cele 11 districte bănățene. Dar avem mai multe tablouri de acestea și trebuie să observăm, că între ele există oarecari deosebiri, atât în ce privește numărul comunelor locuite și nelocuite, cât și în ceea-ce privește numărul caselor și locuitorilor. În general însă ele păstrează aceeaș proporție numerică între naționalitatea română și cea sârbească și aceasta constituie pentru problema noastră, meritul lor de căpetenie. Astfel până ce statistica din 1717 prezintă în Banat 21,500 case în 688 comune o altă conscripție din 1725 nu mai numără decât 560 comune deci cu 120 mai puține, decât în primul tablou. Tot atunci însă conscripția din 1725 găsește și 343 localități pustii ¹. Divergențele aceste mari, pe cari le constatăm și între celelalte statistice, și cartografiile contemporane, se explică prin politica de colonizare a administrației austriace din Banat, „Beamterii“, cari redactau aceste statistici pentru autoritățile centrale din Viena credeau, că pot determina mai repede Curtea să admită transporturile de coloniști, pe terenurile pustii și de fapt, chiar și hărțile desemnate atunci de inginerii lor prezintă un număr fantastic de „predii“ nelocuite. Trebuie să regretăm însă că istoricii unguri, cari au publicat rezultatul acestor statistici, n'au tipărit datele cele mai importante, cari ne interesează pe noi: cifrele care cuprind proporția numerică dintre cele două naționalități, română și sârbă, aflătoare acum pe vechiul nostru teritor bănățian. Cercetarea și

¹ Szentkláray I. Száz év Délmagyarország újabb történetéből I. p. 20 și urm.

publicarea lor va constitui de sigur cea dintâiu datorie a viitorilor istorici bănăţeni. Regretatul N. Dobrescu a publicat, în rezumat o asemenea statistică, foarte instructivă pentru studiul nostru¹. Astfel în districtul Timişoarei găsim 19 comune locuite de români şi 17 de Sârbi, iar 4 erau mixte. În districtul Palanca 42 comune româneşti şi 8 sârbe. În distr. Panciova 12 sârb., în Caransebeş 75 comune rom. În Ciacova 49 rom.², 11 sârb.şi 4 mixte, în Cienad 14 sârbeşti şi 1 rom, în distr. Lipovei 22 com. rom. 14 sârb. şi 4 mixte. În distr. Lugoj 96 com. româneşti. În Orşova toate 37 româneşti.

Din această statistică, ceea-ce remarcăm, înainte de toate e numărul restrâns de comune din cele trei districte situate în imediata apropiere de Tisa. Abia găsim atâtea comune: 54 locuite fireşte de sârbi, câte comune româneşti erau, spre pildă, în districtul Ciacovei. Restul teritoriului şi-a păstrat supt Turci, caracterul românesc. Districtele sârbeşti mai erau în afară de acestea însă relativ şi foarte slab impopulate: abia găsim în districtele sârbeşti 1798 case, în vreme-ce în districtele române erau spre pildă la Vârşeţ 3503 case, la Ciacova 3492, la Caransebeş 3915 şi la Palanca 2377 de case. Evaluând deci la circa 100-mii suflete populaţia Banatului, în momentul când s'au retras Turcii, Românii formau un contingent de cel puţin 80% al populaţiei întregi. Şi ca să ne convingem de importanţa elementului românesc chiar în Timişoara ajunge să cităm pe Matias Bel, cunoscutul istoric ungar, care a umblat, prin 1720—30 în Banat şi care mărturiseşte, că *nihil sermone valachico Temesvarini est vulgatius*².

Dar dacă nici stăpânirea ungurească, nici cea turcească n'a fost în stare să şteargă caracterul exclusiv românesc al provinciei bănăţene, administraţia austriacă a izbutit să-l altereze totuşi, în defavorul nostru, spărgând masa compactă de Români şi colonizând aici, printr'o politică stăruitoare, un considerabil contingent de elemente străine. Curtea din Viena, care s'a instalat în Banat, după izgonirea Turcilor, în toamna anului 1716, a considerat acest teritoriu, ca o cucerire a sa bună de exploatat pentru scopuri fiscale. Ea nu se conduse deci, în tot secolul XVIII, de nescai principii de drept public, cum ar fi dorit patrioţii un-

1. Transilvania 1905. p. 137 şi urm.

2. Történelmi és régészeti Ertesítő (Temesvár 1892) VIII, p. 205.

guri, cari cereau restituirea situației de înainte și nici nu urmărea, în mod desinteresat, civilizarea unei regiuni, care a suferit atât de mult sub povara dominațiunii turcești. Administrația austriacă, egoistă și lipsită de scrupule, caută să scoată venituri cât mai mari de pe bieții oameni supti de toate liftele streine, iar când cunoscua marea bogăție a acestui pământ deoparte și puterea redutabilă a elementului românesc de altă parte, întreprinse acțiunea de colonizare a Nemților în Banat și paralel cu aceasta vânzarea unor proprietăți întinse, în regiunile cele mai roditoare. Totuș suntem datori a recunoaște că, în deosebire de dominațiunea turcească, administrația austriacă, stăpână pe un număr mai mare de mijloace tehnice, s'a nízuit, în tot cursul secolului XVIII să canalizeze mocirlele nesfârșite, cari reduceau considerabil întinderea terenelor productive. În afară de acest merit administrația austriacă și-a mai câștigat unul pentru problema Banatului, așa cum o vedem noi: *încegarea și supt formă politicoică unitară a teritoriului bănățean, care fără îndoială reprezintă o desăvârșită unitate geografică*. „Banatul Timișan“, cum se numea de către oficialitatea austriacă fu împărțit în 13 districte administrative, 6 circumscripții militare și Clisura. Dar aceste districte cu organele lor nu erau altceva decât factorii de căpetenie prin care puterea centralizatoare își executa voința. Regimul absolutistic și militar din Banat nici nu ar fi putut să-și găsească o formulă mai corespunzătoare de guvernare, ca aceasta ¹.

A fost fatal pentru poporul românesc din Banat, că regimul Curței din Viena, era condus atunci de ideea, că stăpânirea sa, va putea fi bine consolidată, în regiunile câștigate nu mai printr'un număr considerabil de supuși catolici și germani. Românii nu erau nici catolici, nici germani și de aceea generalii austriaci îi considerau de păgubitori intereselor de stat și dec. vrednici a fi supuși unui tratament intolerabil, pentru-ca anume să-i constrângă a părăsi Banatul.

În acest chip acțiunea de colonizare a Banatului care începu în 1718 și ținu aproape 200 ani, servind interese cu totul streine de solul, pe care se desfășura, se făcu în prejudiciul unității etnice a teritoriului și în aceiaș vreme în prejudiciul ma-

¹ Vezi și Szentkláray I. Mercy Cl. Florimund kormányzata a temesi bánságban și mai ales Száz év . . .

terial al locuitorilor de baștină. Primul secol, după depărtarea Turcilor, acțiunea de colonizare fu prezidată de către Curtea din Viena, iar în jumătatea de veac din urmă a dominațiunii zise constituționale Ungurii au inaugurat și ei o acțiune asemănătoare sub steagul lor național și în interesul maghiarismului. Colonizările de Șvabi au fost dintru început făcute fără nici un plan. Numai târziu în răstimpul domniei îndelungate a împărătesei Maria Terezia principiile guvernanților fură adunate într'un sistem. Totuși până către mijlocul sec. XVIII teritoriul bănățian se spori numai cu vre-o 35 mii coloniști, în cea mai mare parte Nemți (Șvabi) catolici. Erau însă între ei și Italiani, Spanioli, Francezi, recrutați din toate țările europene de către agenții, cari ademeneau pe câți toți cerșitori, perdevară și oameni creduli să vină aici. În răstimpul domniei împărătesei Maria Terezia și a lui Iosif II., numărul coloniștilor se dublă. În actele administrației camerale din Timișoara ni s'a păstrat un imens material, ce privește aceste colonizări. Cunoaștem toate amănunțele acțiunii de colonizare, originea, numele coloniștilor și întinderea terenelor, pe cari le-au obținut împreună cu alte privilegii. Istoriografia română așteaptă din cercetarea imparțială a actelor păstrate deoparte lămurirea tratamentului vitreg al populației românești, iar de altă parte atitudinea a ineseși populației noastre față de guvern și coloniștii săi protejați. Căci, dacă această acțiune de colonizare s'ar fi mărginit la o sporire rațională a populației, pe care o reclama, firește, interesul fiscal al statului, ea nu ar fi avut în vedere pauperizarea elementului românesc și înlocuirea sa cu pribegi aduși din țări streine. În vreme ce coloniștii cari n'au avut prilejul să cunoască lăcomia „kesedarilor“ turcești, dintru început fură scutiți de-a solvi dări pentru câțiva ani, populația băștinașă fu însărcinată cu atâtea contribuții și fu supusă la atâtea servicii publice, încât, în acest chip, fu constrânsă a se refugia din lăcașurile strămoșești. Deja în 1718 trecură în Țara Românească locuitorii din câteva sate din împrejurul Caransebeșului „wegen überspannter Contributionslast“, cum se exprimă un act oficial. Pentru a pune stavilă curentului primejdios, care se întindea tot mai adânc în sânul populației românești, în sudul Banatului ca și lângă Murăș, generalul de Mercy fu silit să acorde scutire de dări și populației românești, pe un răstimp de doi ani, dar numai pentru comunele, ale căror locui-

tori au fost părăsit Banatul ¹. În celelalte părți volniciile administratorilor districtuali și brutalitatea ofițerilor și soldaților austriaci nu mai aveau nici o măsură. Populația băștinașă era chiar obligată să supoarte, mai ales în jumătatea primă a sec. XVIII și cheltuielile de călătorie ale coloniștilor streini. Iată de ce, în anul 1719, populația de pe valea Timișului, refuză de a mai plăti contribuții, iar între anii 1724—25 Români din regiunea Moldo-vicei și a Caransebeșului încearcă o revoltă sângeroasă ², în po- triva asupritorilor nemiloși, iar când Turcii izbutiră a pune picio- rul din nou în Banat, pentru un moment, toată populația româ- nească, îi primi cu brațele deschise și fu gata a lupta în șirurile lor. Ceea-ce exaspera, mai vârtos, pe străbunii noștri, era faptul, că administrația așeza pe coloniștii șvabi numai în satele româ- nești, unde le acorda toate mijloacele pentru a-și construi case sau uneori izgoneau populația veche românească, le luau terenele și se instalau, cu sprijinul administrației, în sălașurile devenite ast- fel libere. Bineînțeles, că administrația se îngrijea, ca numărul co- loniștilor în satele noastre să fie cât se poate de mare, căci alt- minteri aceștia riscau să fie alungați de către populația româ- nească. Printr'o ordonanță a împărătesei Marii Tereza din 14 Iulie 1765, în fine, se aduse la cunoștința administrației provin- ciale hotărârea principiară a Curței din Viena, de a strămuta comunele românești din Banat în alte ținuturi: „weilen ratio status militaris et politici erheischet, in denen rückwärts Temesvar si- tuirten Districten, zwischen denen Flüssen Marosch, Theys und Pega, deutsche Dorfschaften anzulegen“. Când administrația din Timișoara elaboră un proiect detaliat pentru executarea acestui plan, contele Rialph Perlas spunea împărătesei, în memoriul pre- zentat în Martie 1767 următoarele: Strămutarea populației româ- nești e necesară mai ales pentru asigurarea colonizării Nemților. Coloniștii germani se cutremură și se îngrozesc, când află, că vor fi plasați între Români“. De aceea concludă acest înalt demnitar, că planul împărătesei se poate pune în aplicare, evacuând mai întâiu pe Români dintre Arad și Timișoara și mai pe urmă se poate urmări acest program în proporții și mai largi. În asemenea condiții fu pentru noi un noroc extraordinar, că planul de eva-

¹ Szentkláray S. Mercy Cl, Fl, p. 34—35.

² Vezi și *Baróti*, *Adattár Délmagyarország történetéhez*, la acești ani.

cuare nu fu executat și în afară de trei comune, cari fură duse în împrejurări dramatice în Torontal, ceialalți remaseră la căminurile lor¹. Dar și împăratul Iosif II, care cunoștea bine Banatul din cele trei călătorii de studiu², pe care le făcuse aici, deși se convinge, după cum ne spune în memoriul său, „că Românii sunt rău tratați, adesea sunt siliți a-și părăsi căminele, a-și ceda moșiile și a pleca aiurea, deaceea mai bucuros emigrează“, totuși se gândi și el să evacueze pe toți Românii dela Căpâlnaș până la Orșova: „Die Walachen müssen nothwendig von denen Wäldern wegkommen, und von Kopolnasch aus bis gegen Karansebes teutsche angesiedelt werden, sonst seynd die Wälder hin“. După ce le luase deci terenele productive dela șes, ar fi urmat, ca Românii să fie scoși și din ținuturile muntoase. Spre finea secolului XVIII, sub împăratul Francisc II, în 1797—8, se mai discută odată problema evacuării populației românești din graniță, din împrejurimea Caransebeșului, care plan însă rămase, de asemenea neexecutat.

Cum împăratul Iosif II, era de părere, că și constituirea unor proprietăți mari în Banat ar spori venitele erarului, un mare număr de moșii fură vândute prin licitație la Viena și Timișoara și proprietarii noi recrutați mai ales dintre negustorii îmbogățiți în războaiele din urmă și dintre funcționarii, cărora li-se făcură favoruri la plată, se instalară pe teritoriul bănațean, urmând, ca locuitorii români băștinași să-le servească de iobagi.

Dar în vreme-ce populația românească era mai rău tratată, ca supt Turci, administrația de aici primea pe orice alți streini, acordându-le toate favorurile. Astfel se așezară la Vinga și în împrejurime Bulgarii refugiați din Oltenia, în anul 1737, pe când o altă grupă tot de Bulgari se așează în Crașova și comunele cunoscute ale așa zișilor Crașovani. Dar și elementul sârbesc fu reconfortat, în sec. XVIII, prin dese imigrațiuni și colonizări. Valut de refugiați conduși de către patriarhul Arsenie Ioanovici Șacabent spori considerabil numărul Sârbilor mai ales în districtele Panciova, Becicherec și Biserica Albă. Dacă răsfoești Etnografia lui Czoernig², imperialistul austriac, ale cărui date se pot uliliza numai

¹ Toate la *Szentkláray I., Oláhok költöztetése Délmagyarországon a mult században.*

² Czoernig, *Etnographie von Oesterreich I—II.*

cu mare băgare de seamă, fiindcă nu odată le falsifică, te poți convinge de marele număr de comune întemeiate și colonizate de Sârbi până către sfârșitul sec. XVIII.

Astfel fu redus teritoriul etnic românesc al Banatului și sfârșicit, în mod metodic, de către administrația austriacă, iar când Banatul fu reincorporat la Ungaria, administrația nouilor comitate, cari se constituiră, mai aduse, în afară de Șvabii, ce nu mai conțineau să vie, încă și Cehi, Slovaci și un număr deosebit de mare de Unguri. Supt ochii noștri s'au întemeiat doar, cu protecția unor legi constituționale, cele câteva sate de ciangăi în Caraș-Severin, Timiș și Torontal cari nu aveau altă menire, decât, să străpungă blocul românesc și să asigure continuitatea liniei etnice maghiare cu Săcuii din Ardeal. Datele statistice culese de 100 ani încoace exprimă limpede rezultatele și consecințele acțiunii de colonizare a Nemților și Ungurilor. În 1775 Români nu mai dețineau decât 60% din contingentul populației, 1 Sârbii 22%, iar Șvabii, Ungurii și Bulgarii restul de 18%. Tablourile următoare ne lămuresc definitiv asupra rezultatului atins de colonizările streine ¹

	<u>1797</u>		<u>1847</u>
Români	394.228	(57%)	497.595
Sârbi	147.050		264.865
Șvabi, Unguri etc.	126.634		338.015
	<u>1912</u>		
Români	592.052	(37%)	
Sârbi	275.615	} 705,855	
Nemți	387.544		
Unguri	243.152		
Alții	76158		

¹ Datele aceste le-am dat după Vladimir Iakšić: Dispariția populației sârbești în Ungaria (sârbește), în Glasnik (1872) vol. XXXIII.